

ნიკო კვარაცხელია

ისტორიის დოქტორი, წმ. ანდრეას ქართული

უნივერსიტეტის პროფესორი

ელ-ფოსტა: niko.kvaratskhelia@sangu.edu.ge

ORCID: 0009-0001-7934-4652

აბსტრაქტი:

1. ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტების შექმნა, როგორც ევროინტეგრაციის შედეგი

ევროინტეგრაციის პროექტის არქიტექტორმა რობერტ შუმანმა (1886-1963 წწ), ჟან მონესთან თანამშრომლობით შეადგინა საერთაშორისოდ ცნობილი „შუმანის გეგმა“, რომელიც გამოაქვეყნდა 1950 წლის 9 მაისს. ეს არის ევროკავშირის დაბადების თარიღი. ევროპის საბჭო, რომელიც შეიქმნა 1949 წელს, განსაზღვრავს პროგრამების განხორციელების პოლიტიკას. იგი უძველესი საერთაშორისო ორგანიზაციაა ევროპაში და მოიცავს მთელ კონტინენტს.

ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტების პროგრამა, რომელიც შედეგია ამ იდეის განვითარებისა და რომელმაც დიდი როლი შეასრულა ევროპის ტურიზმის განვითარებაში, 1987 წელს დაიწყო. გაფართოებული წილობრივი შეთანხმება (EPA) კულტურული მარშრუტების შესახებ, რომელსაც ხელი მოეწერა 2010 წელს, ემყარება ევროპის საბჭოს პოლიტიკის სახელმძღვანელო პრინციპებს, განსაზღვრავს პროგრამის სტრატეგიას და გასცემს „ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტის“ სერტიფიკატს.

2. საქართველოს მიერთება ევროპის საბჭოს კულტურულ მარშრუტებთან, როგორც მნიშვნელოვანი მოვლენა ევროინტეგრაციის გზაზე

საქართველო ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტების შესახებ გაფართოებული წილობრივი შეთანხმების (EPA) წევრი ქვეყანა გახდა 2016 წელს. 2021 წელს ქვეყანაში ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტებისადმი მიძღვნილი მე-10 ყოველწლიური საკონსულტაციო ფორუმი ონლაინ ჩატარდა. მისი ორგანიზატორი იყო საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტრო, ქუთაისის მუნიციპალიტეტთან ერთად.

3. ახალი მარშრუტების ძიება და საქართველოს პერსპექტივები ევროპის საბჭოს კულტურულ მარშრუტებთან დაახლოების მიზნით

1984 წელს ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეამ მიიღო რეკომენდაცია 987 (1984) ევროპის საპილიგრიმო მარშრუტებზე და მოუწოდა მინისტრთა კომიტეტს გაეცოცხლებინა ეს გზები და დაეწყო ეს პროცესი **სანტიაგო დე კომპოსტელას** მიმართულებით მიმავალი ევროპული გზებით. სანტიაგო დე კომპოსტელას დეკლარაციით 1987 წლის ოქტომბრიდან ეს გზა არის სარეკომენდაციო და სამაგალითო ნიმუში მომავალი პროექტებისთვის.

მოხსენებაში შეთავაზებულია სიახლე: სანტიაგო დე კომპოსტელას დეკლარაციის გათვალისწინებით შეიქმნას სახმელეთო და საზღვაო კულტურული საპილიგრიმო მარშრუტი: „ანთიმოზ ივერიელის გზა“, რომელიც იყო რუმინეთის საეკლესიო და პოლიტიკური მოღვაწე, განმანათლებელი, მესტამბე, მწერალი. მისი ხელმძღვანელობით ვლახეთში 20-ზე მეტი ეკლესია-მონასტერი აიგო. 1992 წელს რუმინეთის ეკლესიამ ანთიმოზ ივერიელი წმინდანად შერაცხა და მისი ხსენების დღედ დააწესა 14 (27) სექტემბერი, წმინდანის გარდაცვალების დღე.

საკვანძო სიტყვები: ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტები; ევროპული საზოგადოება; რობერტ შუმანი; საქართველოს კულტურული მარშრუტები.

შესავალი. 2016 წლის 9 აგვისტოს საქართველოს კულტურისა და სპორტის სამინისტროს ინიციატივით, საქართველო ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტების გაფართოებული წილობრივი შეთანხმების (Enlarged Partial Agreement) 27-ე წვერი სახელმწიფო გახდა. პროგრამის ფარგლებში შემუშავდა შემდეგი კულტურული მარშრუტები: „ღვინის მარშრუტი“, „ებრაული მემკვიდრეობის ევროპული მარშრუტი“, „ისტორიული თერმული ქალაქების ევროპული მარშრუტი“, „პრეისტორიული კლდის ხელოვნება“, „ისტორიული ბაღების ევროპული მარშრუტი“, „გერმანული დასახლებები და არქეოლოგიური მემკვიდრეობა“, „ალექსანდრე დიუმას კვალდაკვალ საქართველოში“, „ისტორიული ბაღების ევროპული მარშრუტი“.

წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება საქართველოს უახლეს ისტორიაში განხორციელებულ ინიციატივას – შეუერთდეს ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტების გაფართოებულ წილობრივ შეთანხმებას (EPA), რაც არის მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ევროინტეგრაციის გზაზე.

კვლევის მეთოდები.

უპირატესობა ენიჭება მეორადი დოკუმენტის/დისკურსის ანალიზის მეთოდს (სამაგიდო კვლევა), რომელიც შესასწავლი ფენომენის უფრო თვალსაჩინო წარმოდგენის საშუალებას იძლევა. მნიშვნელოვანი იყო თანამონაწილეობითი დაკვირვების კვლევის მეთოდის გამოყენება თვისებრივი კვლევის მეთოდებიდან. ეს გულისხმობს **მკვლევრის აქტიურ მონაწილეობას ჯგუფში ან დასაკვირვებელ სიტუაციაში**. მტკიცებულება: საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროსთან არსებული საქართველოს კულტურული მარშრუტების სტრატეგიული განვითარებისა და სერტიფიცირების საბჭოს სხდომაზე 2020 წლის 4 დეკემბერს მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტის კანდიდატის სტატუსის მინიჭების შესახებ კულტურულ მარშრუტზე, რომელიც წარმოდგენილია საქართველოს წმინდა ანდრეას სახელობის უნივერსიტეტის სახელით. (<https://sangu.edu.ge/?m=325&news-id=729>)

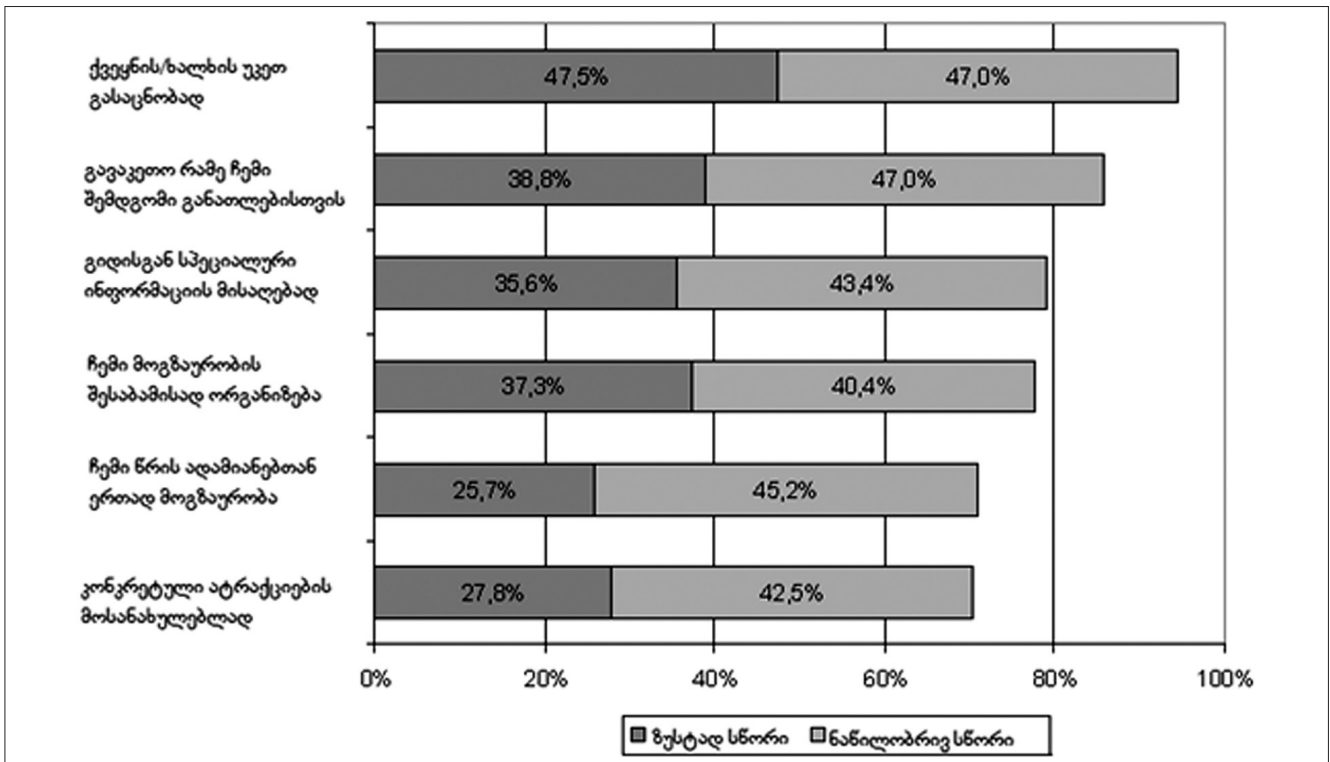
მსჯელობა.

ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტები საქართველოში

2023 წლის მონაცემებით საქართველოში აღრიცხულია **13.274** კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი. მათ შორის მატერიალური კულტურის 13.202 ძეგლებიდან მოძრავი ძეგლია – 5.260 და უძრავი 7.942 ძეგლი. არამატერიალური კულტურის ძეგლთა რაოდენობა არის – მხოლოდ 72. ბუნების ძეგლებიდან აღსანიშნავია საქართველოს შავიზღვისპირეთის ქარბტენიანი ტერიტორიები: საქართველოში, კოლხური ტყეები და ქარბტენიანი ტერიტორიების ეკოსისტემა

დაცულია კოლხეთისა და მტირალას ეროვნულ პარკებსა და კინტრიშისა და ქობულეთის დაცულ ტერიტორიებზე. ისინი გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციამ

(UNESCO) კოლხური ტყეები და ქარბტენიანი ტერიტორიები მსოფლიო მემკვიდრეობის სიაში შეიტანა. უცხოელ ტურისტებს შორის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს იუნესკოს მიერ აღიარებული საქართველოს არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა: ქართული მრავალხმიანობა (2001); ქვევრის ღვინო (2013); ქართული ანბანის სამი სახეობის ცოცხალი კულტურა (2016); ქართული ჭიდაობა (2018). რა აინტერესებს უცხოელ ტურისტს, რომელიც კულტურულ მარშრუტზე მოგზაურობას გეგმავს? ამ კითხვაზე ასეთი პასუხი აქვს ცნობილ გერმანელ მეცნიერს ალბრეხტ შტაინეკეს. იხილეთ სქემა „მოლოდინი ორგანიზებული კულტურული მოგზაურობიდან“.

მოლოდინი ორგანიზებული კულტურული მოგზაურობიდან.

წყარო: ალბრეხტ შტაინეკე: Culture – A Tourist Attraction: Importance – Expectations – Potential (<https://www.researchgate.net/publication/237995618>)

კულტურული განსხვავებებისადმი აღქმა და დამოკიდებულება და მათი გავლენა მასპინძლობისა და ტურიზმის ინდუსტრიაზე მჭიდრო კავშირშია ხალხის კულტურასთან და კომუნიკაცია-სთან. კარგი კომუნიკაცია და კულტურული განსხვავებების პატივისცემა, რომლებიც მთელ მსოფლიოში ჩნდება, შეიძლება გახდეს მნიშვნელოვანი ძლიერი ინსტრუმენტი საქართველოს ტურიზმის ინდუსტრიის წარმატებისთვის.

2024 წელს ფუნქციონირებდა ევროპის საბჭოს 48 კულტურული მარშრუტი, ძალიან განსხვავებული თემებით, რომლებიც ასახავს ევროპულ მემკვიდრეობას, ისტორიას და მემკვიდრეობას და ხელს უწყობს დღევანდელი ევროპის მრავალფეროვნების ინტერპრეტაციას. (<https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme>)

საქართველო ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტების შესახებ გაფართოებული ნაწილობრივი შეთანხმების (EPA) წევრი ქვეყანა გახდა 2016 წელს და განსაკუთრებით აქტიურია პროგრამის პოპულარიზაციაში. ქვეყანამ შექმნა საქართველოს კულტურული მარშრუტების სტრატეგიული განვითარებისა და სერტიფიცირების საკუთარი საბჭო, კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტროს საკონსულტაციო ორგანო, ადგილობრივი კულტურული მარშრუტების განვითარების მხარდასაჭერად.

ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტების მე-10 ყოველწლიური საკონსულტაციო ფორუმი ონლაინ 2021 წლის 29 სექტემბრიდან 1 ოქტომბრის ჩათვლით გაიმართა. იგი მოეწყო საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტროსთან და ქუთაისის მუნიციპალიტეტთან თანამშრომლობით.

ევროპის საბჭოს 46 წევრი სახელმწიფოს და მთავრობის მეთაურებმა 2023 წელს რეკიავიკში განაცხადეს: ჩვენ ვადასტურებთ ჩვენს ერთგულებას ევროპის ხალხებს შორის ურთიერთგაგების განვითარებასა და ჩვენი კულტურული მრავალფეროვნების და მემკვიდრეობის ურთიერთდაფასების მიმართ. (<https://rm.coe.int/0900001680ab364c>)

ამჟამად საქართველოს კვეთს ევროპის საბჭოს ხუთი სერტიფიცირებული კულტურული მარშრუტი, რომელიც მოიცავს მის ულამაზეს პეიზაჟებს და მდიდარ და მრავალფეროვან კულტურულ მემკვიდრეობას: ებრაული მემკვიდრეობის ევროპული მარშრუტი, იტერ ვიტისი, პრეისტორიული

კლდის ხელოვნების ბილიკები ისტორიული თერმული ქალაქების ევროპული მარშრუტი და ისტორიული ბაღების ევროპული მარშრუტი.

ებრაული მემკვიდრეობის ევროპული მარშრუტი

ებრაელი ხალხი ევროპული ცივილიზაციის განუყოფელი ნაწილია. ათასწლეულების მანძილზე მათ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ევროპული კულტურის განვითარებაში. ევროპის საბჭოს ებრაული მემკვიდრეობის მარშრუტი, დამოწმებული 2004 წელს, ასახავს ებრაელების მომხიბვლელ ისტორიას ევროპაში. საქართველო მარშრუტს 2017 წელს შეუერთდა.

ებრაული დიასპორა ერთ-ერთი უძველესია საქართველოში. ებრაელები საქართველოში მას შემდეგ ჩამოვიდნენ, რაც ნაბუქოდონოსორმა იერუსალიმი დაარბია და პირველი ტაძარი დაანგრია ძვ.წ 586 წელს. ქართულენოვანი ებრაელები მსოფლიოში ყველაზე მეტი ებრაული მემკვიდრეობის მქონე საზოგადოებაა. ქვეყნის მასშტაბით, ებრაული კულტურული მემკვიდრეობა მოიცავს სინაგოგებს, ებრაული მემკვიდრეობის ძეგლებს, მუზეუმებს, საფლავებს და არქეოლოგიურ არტეფაქტებს.

XI საუკუნის ქართული ისტორიული წყაროებიდან დანამდვილებით ვიცით, რომ ებრაელები პირველად გამოჩნდნენ და დასახლდნენ ქართლში, ნაბუქოდონოსორის მიერ პირველი ტაძრის დანგრევის შემდეგ (ძვ. წ. 586 წ.) და იერუსალიმიდან მათი დევნის შემდეგ. ქართლში ჩასვლა და დასახლება იოლი გზა არ იყო, მაგრამ როგორც ისტორიიდან ვიცით, ებრაელებს მთელ საქართველოში ხვდებოდნენ. მეორეც, ებრაელები დასახლდნენ საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში, სოფლებსა და რაიონებში (მაგალითად: ონი, გორი, ქუთაისი, თბილისი, მცხეთა და ა.შ.). დღეს ჩვენ შეგვიძლია ვნახოთ და მოვინახულოთ ის ადგილები და ძველი სინაგოგები, რომლებიც აშენდა მიგრაციის პერიოდში. ეს წარმოუდგენელია, რადგან მიუხედავად იმისა, რომ ებრაელები და ქართველები ერთად ცხოვრობდნენ ერთ სოფელში ან ერთ უბანში, ისინი მაინც იზოლირებულები იყვნენ, სადაც ებრაელებს ჰქონდათ საკულტო სახლი-სინაგოგა სალოცავად. ქართველმა ებრაელებმა შეინარჩუნეს ებრაული ტრადიციები და თვისებები, რომლებიც დამახასიათებელია ნებისმიერი ებრაელისთვის. მესამე, საქართველო ერთადერთი ქვეყანაა მსოფლიოში, სადაც ებრაელებს ეთნიკური ან რელიგიური ნიშნით დევნა არ ჰქონიათ. მეტიც, ქართველი მეფეები ებრაელებს დიპლომატიურ სამსახურში იყენებდნენ და ხშირად აგზავნიდნენ მოლაპარაკებებზე. მაგალითად, მე-12 საუკუნეში ებრაელ მეთაურთა მოვაჭრე ზანჯან ზორაბაბელმა საქართველოს პირველ ქალ მეფე თამარს ქმარი მოუყვანა, რაც დიდი დიპლომატიური წამოწყება იყო. ებრაელები ასევე მიდრეკილნი იყვნენ ვაჭრობისკენ და არ იმართებოდა ბაზრობები და ღონისძიებები, სადაც ისინი არ მონაწილეობდნენ. ასევე, მამაკაცების უმეტესობა სოფლის მეურნეობასა და ვაჭრობაში მუშაობდა. ქალების მოვალეობა იყო ბავშვებზე ზრუნვა და ოჯახზე ყურადღების მიქცევა; ასე რომ, ქართველებისა და ებრაელების ურთიერთობა ყოველთვის განსაკუთრებული იყო. ისინი ყოველთვის კარგი მეგობრები, მეზობლები იყვნენ და ერთმანეთის ოჯახს ჰგავდნენ. დღესაც, როცა ებრაელები ძველ ქართულ სოფლებში მოგზაურობენ, ხალხი იხსენებს და საუბრობს ებრაელებთან მათ ურთიერთობაზე, რაც დასაფასებელია. მეოთხე, ქართველი ებრაელები ითვლებოდნენ ეთნიკურად და კულტურულად განსხვავებულად მეზობელი მთის ებრაელებისგან. ისინი ასევე ტრადიციულად განცალკევებულნი იყვნენ საქართველოში რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ ჩამოსული აშკენაზი ებრაელებისგან. ეს ისტორიული მომენტიც ძალიან საინტერესოა მკვლევრებისთვის და შეიძლება მეცნიერებმა განავითარონ. (<https://jewishheritage.org/jewish-heritage-cultural-routes-in-georgia>)

იტერ ვიტისის მარშრუტი

მელვინეობა და მევენახეობა ევროპისა და ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნების კულტურის მნიშვნელოვანი ნაწილია. ღვინის წარმოება ყოველთვის იყო ევროპული იდენტობის სიმბოლო. 2009 წელს იტერ ვიტისი გახდა ევროპის საბჭოს კულტურული მარშრუტი. საქართველო მარშრუტს 2017 წელს შეუერთდა.

მელვინეობის უძველესი კვალი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩნდა, საიდანაც იგი მთელ მსოფლიოში გავრცელდა და დიდი გავლენა იქონია სოფლის მეურნეობის და ზოგადად ცივილი-

ზაციების ჩამოყალიბებაზე. საქართველოში ღვინო უკვე დაახლოებით 8000 წლის წინ იწარმოებოდა.

საქართველომ, როგორც ღვინის სამშობლომ, 2017 წლიდან მოიპოვა პატივი ევროპის ღვინის გზაზე, ლათინური სახელწოდებით Iter-Vitis (ვაზის მოგზაურობა). მარშრუტის მიზანია ღვინის ბიომრავალფეროვნების დაცვა, მისი უნიკალურობის ხაზგასმა დღევანდელ გლობალურ სამყაროში, ხელი შეუწყოს ღვინის მასალისა და არამატერიალური კულტურის განვითარებას. ქართული ღვინის ისტორია და მემკვიდრეობა იტერ ვიტისის მარშრუტზე წარმოდგენილია მისი მრავალფეროვანი კულტურით, მათ შორის ვენახებით, ღვინის ქარხნებით, აგრეთვე ვაზთან და ღვინოსთან დაკავშირებული სხვადასხვა კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებით, როგორიცაა ეკლესიები და მონასტრები, მუზეუმები ან არქეოლოგიური ადგილები. მარშრუტის წევრია საქართველოს ღვინის ტურიზმის ასოციაცია.

(<https://mes.gov.ge/oldmes/content.php?id=9956&lang=eng>)

პრეისტორიული კლდის ხელოვნების ბილიკები

პრეისტორიული კლდის ხელოვნება კულტურული მემკვიდრეობის ერთ-ერთი უძველესი ფორმაა. პრეისტორიული კლდის ხელოვნების ნიმუშების დაახლოებით 40% კონცენტრირებულია ევროპის ტერიტორიაზე. ევროპის საბჭოს პრეისტორიული კლდის ხელოვნების ბილიკები სერტიფიცირებული იყო 2010 წელს. საქართველო ქსელს 2018 წელს შეუერთდა.

საქართველოში აღმოჩენილი უძველესი კლდეზე გამოსახული პეტროგლიფები აღიარებულია ევროპის მასშტაბით პრეისტორიული კლდის ხელოვნების ბილიკის ნაწილად, რომელიც ხაზს უსვამს ქვეყნის ტურისტულ მიმართულებებს. აღიარება მას შემდეგ მოხდა, რაც უძველესი ბილიკების საერთაშორისო ასოციაციამ მიიღო საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო მის სრულ წევრად 2017 წელს. საქართველო მერვე წევრი გახდა იტალიის, საფრანგეთის, ესპანეთის, პორტუგალიის, ირლანდიის, ნორვეგიისა და აზერბაიჯანის შემდეგ.

პრეისტორიული კლდის ხელოვნების მემკვიდრეობა საქართველოში წარმოდგენილია თრიალეთის (პატარა ხრამის) პეტროგლიფების კომპლექსით. თრიალეთის პეტროგლიფები მდებარეობს ქვემო ქართლში, ქალაქ ნალკასთან. ეს პეტროგლიფები კლდეებზე პატარა პანელის სურათების სახით ჩნდება. ისინი ძირითადად წარმოადგენენ ადგილობრივი ფაუნისა და ჰიბრიდული ცხოველების გამოსახულებებს. გეომეტრიულ გამოსახულებებს შორის გამოსახულია კვადრატული ბადეები, ჯვრები და კამკამა მზე. თრიალეთის პეტროგლიფები არის გეომეტრიული გამოსახულებები, რომლებიც ამოკვეთილია კლდოვან წარმონაქმნებზე ექვს ცალკეულ ჯგუფად, რომლებიც მოიცავს დაახლოებით 50 მ სიგრძის.

გამოსახულებებში გამოსახული ფიგურები ასახავს ადგილობრივ ფაუნას, მათ შორის ცხენებსა და ირმებს, აგრეთვე გველებს, ფრინველების და ჰიბრიდული ფორმების გამოსახულებებს. გეომეტრიული ფიგურები, მათ შორის მზე, ჯვრები და კვადრატული ბადეები ასევე უძველესი ნამუშევრების ნაწილია (<https://georgianjournal.ge/discover-georgia/34005-georgias-ancient-rock-carvings-included-in-the-prehistoric-rock-art-trails.html>).

ისტორიული თერაპიული ქალაქების ევროპული მარშრუტი

ცხელი წყაროების თერაპიული გამოყენება უძველესი დროიდან გავრცელებული იყო მთელ ევროპაში. პოლიტიკური და კულტურული წრეები, რომლებიც მოგზაურობდნენ ევროპის აბანოებში, ქმნიდნენ კულტურული გაცვლის ცენტრებს. ისტორიული თერაპიული ქალაქების ევროპული მარშრუტი 2010 წელს სერტიფიცირებული იყო და საქართველო მას 2017 წელს შეუერთდა.

იმერეთში სახელმწიფო წარმომადგენლის ადმინისტრაცია არის ევროპის ისტორიული თერაპიული ქალაქების ასოციაციის ასოცირებული წევრი. ისტორიული არქიტექტურით, ვენახებითა და ცხელი მინერალური წყაროებით მდიდარი იმერეთი დიდი ისტორიის მქონე რეგიონია. როგორც საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი სპა ქალაქი ამ რეგიონში, წყალტუბო პოპულარულია არა მხოლოდ თავისი წყლების ხარისხით, არამედ ულამაზესი ნაშენებით, მწვანე პეიზაჟებითა და მომხიბლავი ადგილობრივი გამოქვაბულებით.

• **კურორტი საირმე** ევროპის სპა (ESPA) ასოციაციამ ოცი ევროპული ქვეყნის ასამდე სპას შორის ოფიციალურად აღიარა ინოვაციურ სპა ცენტრად. სამკურნალო, საპროფილაქტიკო, სარეაბილიტაციო, სარელაქსაციო პროცედურების მახასიათებლები და გამაჯანსაღებელი ეფექტი აუმჯობესებს ორგანიზმის სასიცოცხლო ფუნქციებს. უნიკალურს ხდის, როგორც ქვეყნის, ისე საერთაშორისო ასპარეზზე. საირმეს კურორტის სტატუსი 1930 წლიდან მიენიჭა, ხოლო სასტუმროები 1963-1970 წ. პერიოდში შენდებოდა. საირმის რეაბილიტაცია 2011 წელს დაიწყო, თუმცა სრული რეაბილიტაცია 2018 წელს განხორციელდა. პროექტის ფარგლებში სასტუმრო საირმე განახლდა და თანამედროვე დასასვენებელ კომპლექსად იქცა. განახლების მიუხედავად, დღემდე შემორჩენილი ავთენტური ადგილები, რომელიც კიდევ ერთხელ ახსენებს აქ ჩამოსულ სტუმრებს შენობის უნიკალურ და საუკუნოვან ისტორიას. სასტუმროს ერთ-ერთ კედელზე გვხვდება ძველი ფრესკა. ასევე, ხელუხლებელია მოზაიკა, რომელიც გამოსახულია სასტუმროს კედელზე. სრულად განახლდა საირმის სკვერში მდებარე ბიუვეტები – მცირე ზომის შენობები, რომლებიც მინერალური წყლების მიწიდან ამოსვლის ადგილებზეა აშენებული. საირმის გამაჯანსაღებელი სპა და ველნეს ცენტრი ძველი შენობის თანამედროვე რეინკარნაციაა, მისი ინტერიერი და ექსტერიერი სრულად რეაბილიტირებულია. ულტრა-თანამედროვე, სარელაქსაციო, სამკურნალო სპა და ველნეს ცენტრი ერთ-ერთი წამყვანი გერმანული ფირმის – კრაფტის უახლესი ტექნიკითაა აღჭურვილი. დღეს აქ ორგანიზდება 80-მდე სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი პროცედურა თერმული წყლით (<https://sairmeresort.ge/static/chven-shesakheb>).

• **წყალტუბო** მსოფლიო მნიშვნელობის კურორტია. იგი დასავლეთ საქართველოში მდებარეობს, ქუთაისიდან 7 კმ-ით არის დაშორებული, თბილისიდან – 250 კმ-ით, ხოლო შავი ზღვიდან – 70 კმ-ით, იგი ზღვის დონიდან 95-120 მ-ზე მდებარეობს. თუ კი სადმე მართლაც არსებობს ნამდვილი და არა ზღაპრული უკვდავების წყარო – იგი აქ, წყალტუბოში ამოხჩეფს დედამიწის გულიდან. აქ მოჰყავთ ადამიანები, რომლებიც იმდენად არიან შეპყრობილი დაავადებებით, რომ დამოუკიდებლად ნაბიჯის გადადგმაც კი არ შეუძლიათ. გაივლიან თუ არა სამკურნალო კურსს, რომელიც 25-30 აბაზანისგან შედგება, მათ ავინყდებათ რომ წყალტუბოში საკაცით ჩამოიყვანეს.

წყალტუბოს სამკურნალო წყალი დიდი ხანია გახდა ჯანსაღი ცხოვრების სიმბოლო. ბუნების ამ უნიკალურ საჩუქარს ტყუილად როდი უწოდეს „უკვდავების წყარო“. ადამიანის ორგანიზმზე კურორტის წყლების ნაყოფიერი ზემოქმედება ცნობილია უხსოვარი დროიდან. დღეისათვის კი თანამედროვე სამკურნალო-სარეაბილიტაციო დანადგარები გვაძლევს მკურნალობის, პროფილაქტიკისა და ორგანიზმის ტონუსის ამაღლების საშუალებას.

კურორტ წყალტუბოში იყენებენ აბაზანის მიღების თავისებურ ტექნიკას. აბაზანის მიღების თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ მკურნალობა მიმდინარეობს **მუდმივად გამდინარე წყალში**, (ანუ მინერალური წყალი პროცედურის დასრულებამდე განუწყვეტლივ შემოედინება აბაზანაში და გადაედინება), **რითაც წყალი მუდმივად ინარჩუნებს ფიზიკო-ქიმიურ და სამკურნალო თვისებებს, ერთგვაროვნებასა და ტემპერატურას**.

კურორტ წყალტუბოს ძირითად სამკურნალო ფაქტორს წარმოადგენს **რადონული მინერალური წყალი**. მინერალური წყლის დებიტი, წლის პერიოდებიდან გამომდინარე, მერყეობს და შეადგენს 13-15 მილიონ ლიტრს 24 საათში (დღე-ღამეში). წყლის ბუნებრივი ტემპერატურა (**+33-35°C**) მისი წინასწარი შეთბობის გარეშე გამოყენების საშუალებას იძლევა. წყალი აბაზანებში პირდაპირ წყაროებიდან შემოედინება თვითდინებით, ტუმბოების გამოყენების გარეშე. მკურნალობა მიმდინარეობს მუდმივად გამდინარე წყალში, არ შეიცავს ტოქსიკურ ნივთიერებებს, შემადგენლობით არ არის აგრესიული. შესაბამისად, დამსვენებელთა ასაკიც შეუზღუდავია (4 წლიდან ხანდაზმულების ჩათვლით) (<https://www.tskaltuboresort.ge/geo>).

ისტორიული ბაღების ევროპული მარშრუტი

ისტორიულმა ბაღებმა დროთა განმავლობაში ჩამოაყალიბა ევროპული კულტურა და იდენტობა. ისტორიის სხვადასხვა მომენტში ჩამოყალიბდა ბაღის კულტურა და სხვადასხვა მცენარეები, პარტერების ფორმები და კულტივირების ჩვევები გახდა საერთო ევროპული კულტურის ცოცხალი

დადასტურება. ისტორიული ბაღების ევროპული მარშრუტი 2020 წელს გახდა ევროპის საბჭოს სერტიფიცირებული კულტურული მარშრუტი.

საქართველო ისტორიული ბაღების ევროპულ ქსელს 2019 წელს შეუერთდა. საქართველო წარმოდგენილია 5 ისტორიული ბაღით: თბილისის ბოტანიკური ბაღი, ბათუმის ბოტანიკური ბაღი, ზუგდიდის ბოტანიკური ბაღი, ქუთაისის ბოტანიკური ბაღი და წინანდლის ჭავჭავაძის ისტორიული ბაღი:

• **საქართველოს ეროვნული ბოტანიკური ბაღი**, ყოფილი თბილისის ბოტანიკური ბაღი მდებარეობს თბილისში, საქართველოს დედაქალაქში და მდებარეობს წავკისის-წყლის ხეობაში, სოლოლაკის ქედის (თრიალეთის ქედის ლელე) სამხრეთ მთისწინეთში. მას უკავია 161 ჰექტარი ფართობი და ფლობს 4500-ზე მეტ ტაქსონომიურ ჯგუფს. მისი ისტორია სამ საუკუნეზე მეტს მოიცავს. ბაღები ჩანს ჯოზეფ პიტონ დე ტურნეფორის (1701) ჩანაწერებში და თავად ვახუშტის (1735) თბილისის რუკაზე. ბაღი აღორძინდა მე-19 საუკუნის დასაწყისში და ოფიციალურად დაარსდა როგორც ტფილისის ბოტანიკური ბაღი 1845 წელს. 1888 წლიდან, როდესაც შეიქმნა ფლორისტიკის ცენტრი, იური ვორონოვი და რამდენიმე სხვა ცნობილი მეცნიერი მუშაობდნენ ბაღში. 1896-1904 წლებში ბაღი უფრო დასავლეთით გაფართოვდა. 1932-1958 წლებში ყოფილი მუსლიმური სასაფლაოს მიმდებარე ტერიტორია ბოტანიკურ ბაღში შედიოდა. თუმცა შემორჩენილია რამდენიმე საფლავი, მათ შორის გამოჩენილი აზერბაიჯანელი მწერლის მირზა ფათალი ახუნდოვის (1812-1878 წწ). ბაღის ცენტრალური შესასვლელი მდებარეობს ნარიყალას ციხის მთისწინეთში. მეორე, რომელიც კლდეში გრძელი გვირაბით იყო გაჭრილი 1909-14 წლებში, ფუნქციონირებდა 2000-იანი წლების შუა ხანებამდე, სანამ გვირაბი გადაკეთდა საქართველოს უდიდეს ლამის კლუბად „გვირაბი“ (<https://tbilisi.localguide.com/tbilisi/tbilisi-botanical-garden/>).

• **ბათუმის ბოტანიკური ბაღი** მდებარეობს ბათუმის ცენტრიდან 9 კმ-ის დაშორებით, უკავია მდინარე ჩაქვისწყლის შესართავსა და მწვანე კონცხს შორის მდებარე სანაპირო ზოლის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთის დაახლოებით 1 კმ ზოლის 108, 7 ჰექტარ ფართობზე, რომელიც გაშლილია 0-220 მეტრის სიგრძის კოლათის ტიპის სიმაღლეზე, რომელიც დაფარული იყო 0-220 მეტრის სიმაღლეზე. ტყე (ნიფელი, ნაბლი, ცაცხვი) და მარადმწვანე ქვეტყე. მსოფლიოში ფლორის ერთ-ერთი ყველაზე ფართო ჯიშის მქონე ბათუმის ბოტანიკური ბაღი დაარსდა 1912 წელს გამოჩენილი ბოტანიკოსისა და გეოგრაფის ანდრეი კრასნოვის მიერ. ბაღი 111 ჰექტარია და შეიცავს ცხრა ფიტო-გეოგრაფიულ ფლორას (<https://bbg.ge/ge/home>).

• **ზუგდიდის ბოტანიკური ბაღი**: ბოტანიკური ბაღის ისტორია დაკავშირებულია სამეგრელოს მმართველთა დადიანების რეზიდენციის აგების ისტორიასთან. მის გაშენებას საფუძველი ჩაეყარა დაახლოებით XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, ხოლო ეს ადგილები ჯერ კიდევ გაუვალი ტყეებით იყო დაფარული, რაც კოლხეთის ტერიტორიის უძველესი დროიდან ახასიათებს შავი ზღვის სანაპიროებიდან კავკასიონის კალთებამდე.

1840 წელს სამეგრელოს ხელმძღვანელმა დავით დადიანმა საფუძველი ჩაუყარა ევროპული სტილის დეკორატიულ ბაღს. დედოფალმა ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანმა შეუკვეთა საჭირო მასალა (თესლები და ნერგები) ვერსალის (პარიზი) და მილანის (იტალია) მეფის ლუი ფილიპის სასახლის ბაღიდან და ბაღის დასაგეგმად ტრიესტიდან (იტალია) მოიწვია ცნობილი სპეციალისტი მეზაღე იოსებ ბაბინი. ფრანგული სიმეტრიული სტილისა და გაშენების იტალიური პრინციპის საფუძველზე ჯოზეფ ბაბინმა მოაწყო ევროპული სტილის დეკორატიული ბაღი ყვავილების საწოლებით, გაზონებით, ხელოვნური და ბუნებრივი პეიზაჟებით, ხეივნებით, კუნძულით, სანერგე მეურნეობითა და ორანჟერით, რომელიც შეიცავს ეგზოტიკური მცენარეების იშვიათ ჯიშებს. მას შემდეგ დაიწყო საქართველოში აქამდე უცნობი იშვიათი მცენარეების სახეობების შემოტანა. 1869 წელს იწყება ბაღის განახლების მეორე ეტაპი, როდესაც დედოფალმა ეკატერინემ ფარეზედან (იტალია) მოიწვია მეზაღე-დეკორატორი გაეტანო ზამბერლეტი (შემდგომში მისი ძმა – ჯოვანი). ბოტანიკური ბაღი ზუგდიდის ისტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილია, ეროვნული მნიშვნელობის კულტურული მემკვი-

დრეობის ნიმუში, რომელსაც აქვს საყურადღებო ისტორიული ღირებულება. ბაღმა მნიშვნელოვანი ისტორიული როლი ითამაშა ქალაქის უნიკალური იერსახის ჩამოყალიბებაში და ეგზოტიკური მცენარეების მდიდარი კოლექციის შექმნაში, ასევე დიდი საგანმანათლებლო ფუნქცია. იგი გახდა სამეგრელოში ძვირფასი მცენარეების შემოტანის კერა, საიდანაც ფართოდ გავრცელდა ასობით უცხო მცენარე მოსახლეობაში, გაშენდა მრავალი ბაღი, სკვერი და პარკი სამეგრელოს სოფლებში, ქალაქებსა და დასახლებებში. (<https://www.europeanhistoricgardens.eu/en/zugdidi-botanical-garden>)

• **წინანდლის ჭავჭავაძის ისტორიული ბაღი** გააშენა თავადმა ალექსანდრე ჭავჭავაძემ (1786-1846) XIX საუკუნის დასაწყისში, 1812 წლისთვის, მან მამის დანატოვარი თავდაპირველი ბაღის ადგილზე გააშენა პირველი რომანტიკული ბაღი საქართველოში. პრინციპა ალექსანდრემ სპეციალურად მოიწვია იტალიელი ლანდშაფტის დიზაინერები, რათა ხელახლა წარმოედგინათ საგვარეულო ბაღები რაღაც ევროპულად. მალე წინანდლის ბაღი ცნობილი გახდა მთელ კავკასიაში. სტუმრები მას კევისა და რიჩმონდის ბაღებს ადარებდნენ. წინანდლის ბაღმა საქართველოში ბაღის მშენებლობის ახალი ევროპული ტენდენცია დაამკვიდრა. სამწუხაროდ 1854 წელს წინანდლის მამული და ბაღი დაიწვა, შამილის ჯარების შემოსევის შედეგად. წინანდლის პარკი აღადგინეს რუსეთის იმპერატორის ბრძანებით 1886 წელს, მას შემდეგ რაც რომანოვების ოჯახმა მიიღო სასახლე და სამკვიდრო. საქართველოში დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ 1918 წელს ბაღი გახდა საჯარო სივრცე, მაგრამ 1921 წელს საბჭოთა რუსეთის ჯარებმა ბაღი და პარკი ძირფესვიანად შეცვალეს, მე-19 საუკუნის ორიგინალური ნიმუში თითქმის განადგურდა. მიუხედავად ამისა, 1987 წელს წინანდლის პარკი ეროვნული მნიშვნელობის პარკად იქნა აღიარებული. სსრკ-ს დაშლის შემდეგ პარკისთვის ყურადღება სახელმწიფოს არ მიუქცევია; მენეჯმენტი გადაეცა კერძო კომპანიას და მას შემდეგ წინანდლის პარკმა დაიწყო მე-19 საუკუნის პირვანდელი ნიმუშის დაბრუნება. დღეს ის ღია საზოგადოებისთვის, ყველას აქვს შესაძლებლობა დააკვირდეს ცვლილებას, რომელიც პარკმა განიცადა საუკუნეების მანძილზე. ამ სივრცეში გვერდიგვერდ თანაარსებობენ: რომანტიზმი, ინდუსტრიალიზმი და საბჭოთა მონუმენტალიზმი. ინფრასტრუქტურა მუდმივად იხვეწება და ის სულ უფრო მეტ ვიზიტორს იზიდავს ქვეყნისა და რეგიონის მასშტაბით (<https://www.europeanhistoricgardens.eu/en/tsinandali-museum-garden?item=113>).

მიუხედავად ასეთი თვალსაჩინო წარმატებებისა, საქართველოს მრავალფეროვანი კულტურა და მჭიდრო კავშირები აღმოსავლეთ ევროპის მართლმადიდებელ ქვეყნებთან იძლევა ევროპული მარშრუტების გამდიდრების საშუალებას. ერთერთი ასეთი მარშრუტი და შეთავაზება ევროპელებისათვის იქნებოდა სანტიაგო დე კომპოსტელას დეკლარაციის გათვალისწინებით შეიქმნას სახმელეთო და საზღვაო კულტურული საპილიგრიმო მარშრუტი: „ანთიმოზ ივერიელის გზა“, **ანთიმოზ ივერიელი** (1650-1716 წწ.), რუმინეთის ღვთისმეტყველი და სახელმწიფო მოღვაწე, განმანათლებელი, მწერალი და ტიპოგრაფი, ვლახეთის მიტროპოლიტი 1708 წ. სამოქალაქო ცხოვრებაში ანდრიას სახელით ცნობილი, დაიბადა საქართველოში. ბავშვობაში ის გაიტაცეს და წაიყვანეს სტამბოლში, სადაც იერუსალიმის პატრიარქმა მონობისგან იხსნა. მოზარდი საპატრიარქოში დარჩა. იქ კარგი განათლების მიღების გარდა, ანთიმოზი რამდენიმე ევროპულ და აღმოსავლურ ენას დაეუფლა. 1680-იან წლებში იგი მიიწვია ვლახეთის პრინციპა კონსტანტინე ბრანკოვეანუმ. ანთიმოზ ივერიელი დასახლდა რუმინეთში და თავისი ძალისხმევით, ცოდნით და გამოცდილებით ჩადო რუმინული კულტურის, მისი ლიტერატურული ენისა და წიგნის ბეჭდვის გასაუმჯობესებლად. მან დიდი წვლილი შეიტანა რუმინეთის იმდროინდელი ევროპის ერთ-ერთ კულტურულ ცენტრად ჩამოყალიბებაში. ანთიმოზ ივერიელმა დააარსა სტამბები ბუქარესტში, რიმნიკში, ტირგოვიშტში და სნაგოვის მონასტერში სლავურ და არაბულ ენებზე. მან დანერგა რუმინული ენა ღვთისმსახურებაში, რამაც დიდი წვლილი შეიტანა რუმინული სულიერი და საერო ლიტერატურის განვითარებაში. ამავდროულად, ანთიმოზ ივერიელი იყო დახელოვნებული მხატვარი: ის ასახავდა და აფორმებდა წიგნებს. ანთიმოზ ივერიელმა დიდი წვლილი შეიტანა 1709 წელს თბილისში პირველი ტიპოგრაფიის დაარსებაში და ქართული სახარების გამოცემაში. მან და მისმა მიმდევრებმა დაამყარეს მჭიდრო კულტურული ურთიერთობა რუმინეთსა და საქართველოს შორის. 1992 წლის 21 ივნისს რუმინეთის მართლმადიდ-

დებელი ეკლესიის წმიდა სინოდმა ანთიმოზ ივერიელი აკურთხა და მისი ხსენების დღედ 27 სექტემბერი დაადგინა. (<https://georgianencyclopedia.ge/en/form-eng/95>)

დასკვნები:

- ევროპის საბჭოს კულტურულ მარშრუტებში საქართველოდან ინტეგრირებულია მხოლოდ ხუთი მარშრუტი. დანარჩენები ეროვნული მნიშვნელობისაა. საქართველოს შესაძლებლობების გათვალისწინებით ეს არ არის დამაკმაყოფილებელი შედეგი. უფრო შემოქმედებითად უნდა განვიხილოთ სანტიაგო დე კომპოსტელას დეკლარაცია. გავითვალისწინოთ იგი საერთაშორისო მარშრუტების დაგეგმვისას;

- კულტურულ ტურიზმში მიმზიდველია, როგორც მსგავსი, აგრეთვე განსხვავებული კულტურების ამსახველი მარშრუტები. სწორედ განსხვავებული კულტურის გასაცნობად უნდა მოვიწვიოთ ევროპელი ტურისტები. ტურისტის გონება ირჩევს ხმებს, ბგერებს, სიტყვებს, ფერებს, გემოებს, არომატებსა და ფორმებს. მარშრუტების შედგენა უნდა მოხდეს იმ ასპექტების გათვალისწინებით, რომლებიც ტურისტების ყურადღებას იპყრობს და იძენს მნიშვნელობას;

- მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს ევროპის მართლმადიდებელ ქვეყნებთან კავშირებს, რადგან სახეზეა ისტორიული, მსოფლმხედველობითი, რელიგიური თანხვედრების არსებობა, რაც აადვილებს ქვეყნის კულტურის აღქმას. რისთვისაც გაკეთდა შეთავაზება შეიქმნას სახმელეთო და საზღვაო კულტურული საპილიგრიმო მარშრუტი: „ანთიმოზ ივერიელის გზა“;

- ასეთივე ყურადღება უნდა დაეთმოს ტურისტულ პროგრამებში არამატერიალური კულტურის ჩვენებას, განსაკუთრებით იუნესკოს მიერ აღიარებულ ქართულ მრავალხმიანობას (2001 წ.); ქვევრის ღვინის თავისებურებებს (2013 წ.); ქართული ანბანის სამი სახეობის ცოცხალ კულტურას (2016 წ.); უნიკალურ ქართულ ჭიდაობას (2018 წ.) და ათობით ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბათუმის ბოტანიკური ბაღი (<https://bbg.ge/ge/home>)

ბალნეოლოგიური კურორტი წყალტუბო (<https://www.tskaltuboresort.ge/geo>)

თბილისის ეროვნული ბოტანიკური ბაღი (<https://tbilisilocalguide.com/tbilisi/tbilisi-botanical-garden/>)

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო 24.01.2020 (<https://mes.gov.ge/oldmes/content.php?id=9956&lang=geo&csrt=18078843938788169257>)

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია. ანთიმოზ ივერიელი. (<https://georgianencyclopedia.ge/en/form-eng/95>)

4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe (Reykjavík, Iceland, 16-17 May 2023) – Preparation. Reykjavík Declaration. (<https://rm.coe.int/0900001680ab364c>)

Albrecht Steinecke, Culture – A Tourist Attraction: Importance – Expectations – Potential, January 2010, DOI: (Steinecke 2010) 10.1007/978-3-642-10829-7–23

Explore all Cultural Routes by theme. (<https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme>)

Georgia's ancient rock carvings included in the Prehistoric rock art trails. Georgian Journal: 01 Dec, 2017 (<https://georgianjournal.ge/discover-georgia/34005-georgias-ancient-rock-carvings-included-in-the-prehistoric-rock-art-trails.html>)

Jewish Heritage Cultural Routes in Georgia. Publisher: European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ). (<https://www.jewishheritage.org>)

Zugdidi Botanical Garden (<https://www.europeanhistoricgardens.eu/en/zugdidi-botanical-garden>)